
Annie Romein - Verschoor: Omzien in verwondering, 2 dln, Uitgeverij de Arbeiderspers, Amsterdam, 1970-1971.

Hoewel beide delen van deze Herinneringen reeds afzonderlijk door mij besproken zijn in DCC van 21 oktober 1970 en van 28 april 1971 kom ik op verzoek van de redactie van Groniek op enkele aspecten ervan terug. Als historici mogen we allereerst nogmaals het hoge betrouwbaarheidsgehalte van het boek onderstrepen: wanneer dit ruwweg op 85% gesteld mag worden, dan is dit in het genre van memoire-literatuur vrijwel een unicum te noemen. Deze herinneringen zijn van te meer belang daar Jan Romein zelf in zijn omvangrijk oeuvre nergens naar eigen definitie zijn heden heeft trachten te verstaan door zich rekenschap te geven van zijn verleden, en geen beschouwingen op schrift heeft gesteld als Huizinga deed in zijn Weg tot de historie. Romein die zoveel anderen, waaronder ook historici, geportretteerd heeft, heeft zich wat de eigen ontwikkelingsgang betreft (die een tijdsbestek van bijna een halve eeuw beslaat) in vrijwel volledig stilzwijgen gehuld (of in het clairobscuur teruggetrokken waarin hij Huizinga meende te moeten situeren). Op dit punt wil ik in deze beschouwing nader ingaan in verband met de verschijning van Omzien in verwondering.

Zoals gezegd in DCC van 28 april jl. valt de scheiding tussen de beide delen samen met een cesuur in het leven van het echtpaar Romein. Het eerste deel der herinneringen is voor dit onderwerp wel zeer belangrijk omdat het de periode bevat waarin de Romeinen en de toenmalige studentengeneratie in de maatschappij traden: de jaren tegen het eind van en onmiddellijk na de eerste wereldoorlog. Hun belangrijkste ervaringen in deze tijd waren zonder twijfel het beleven van de Russische revolutie en hun toetreding tot de Gideonsbende van de SDP (sinds 1918 CPH), dus tot het gezelschap van de Tribunisten hier te lande die zich reeds in 1909 van de grote SDAP hadden afgescheiden. Een van de kopstukken van deze groep, stadgenoot en vakgenoot van Romein, W. van Ravesteyn heeft opgemerkt dat Jan R. de voornaamste recruit was die de SDP toentertijd aan de Leidse universiteit won (De wording van het communisme in Nederland, 1907-1925, blz. 154). In het algemeen gesproken moet ook de confrontatie met enige figuren uit de generatie van 1900 in zijn leven een grote rol gespeeld hebben en het is niet zonder betekenis dat zijn laatste grote publikatie (Op het breukvlak van twee eeuwen) aan de problemen van de omslag van de 19e naar de 20e eeuw gewijd is. Tot het milieu van de Tribunisten behoorden illustere figuren als Gorter en H. Roland Holst en ook de essayist P. Wiedijk voor wie Romein een bijzondere belangstelling heeft bezeten. Hij was voorbestemd om als doctorandus na 1922 de dagelijkse redactie van het dagblad de Tribune onder supervisie van het oude triumviraat Wijnkoop, van Ravesteyn en Ceton gedurende enige jaren te voeren, zodat hij zeker als een vertrouwd en ingewijd medewerker van deze niet al te gemakkelijke heren kan gelden. In 1925 toen de oude SDP-leiding in een fel uitslaand conflict met Moskou ten onder ging, heeft hij de verdiensten van dit driemanschap in de meest lovende bewoordingen in een afscheidsartikel bezongen. Men merke op dat de wijsgeer H.J.Pos, voorzitter van het latere Comité van Waakzaamheid tegen het nationaal-socialisme, deze periode van Romeins werkzaamheid die van zijn hoogste levensontplooiing heeft genoemd, toen hij hem op zijn zestigste verjaardag in 1953 huldigde. En Pos wist wat hij zei en waarom hij iets zei. Van de kennismaking van

de Romeinen met de toenmalige V.U.-hoogleraar Pos reeds in de jaren '20 vernemen we overigens in het boek niets. Annie Romein geeft wel vele goede karakteristieken van meer en minder prominente figuren. Het getuigenis omtrent D.J. Wijnkoop en zijn echtgenote, met wie zij op intieme voet verkeerd heeft, is daarvan een voorbeeld (blz. 175 vlg.). Van Wijnkoop geldt eigenlijk iets dergelijks als van Romein, dat men nl. bij persoonlijke kennismaking met de ongenadige kempiaan een heel ander, in de ware zin beschaafd mens ontdekte (van Romme, voor wie dit een openbaring was, leende hij heiligenlevens, zie A.J. Koejemans, David Wijnkoop, blz. 297). Merkwaardig blijft deze blijkbaar nauwe vriendschap tussen Wijnkoop en Romein, die tot ver in de jaren '30 in stand bleef. Romein miste eigenlijk de gave van het spreken in publiek of van het debat die Wijnkoop eigen was, maar deze was daarentegen een wat moeizaam en weinig produktief scribent. Ten aanzien van de figuur van de Rotterdamse historicus en politicus W. van Ravesteyn is Annie R. in haar oordeel m.i. onbillijk en blijft zij uitsluitend bij enige uiterlijke hebbelikheden staan. Zijn verdiensten op velerlei gebied zijn te groot om hem als "volslagen systeemloos" te karakteriseren (blz. 144). Ik ben er zeker van dat het oordeel van Romein hier wel anders luidde (wat Van Ravesteyn zegt, is altijd de moeite waard, herinner ik mij als zijn uitspraak, die ook gestaafd wordt door wat hij in zijn essay Eeuwigheidswaarden schrijft naar aanleiding van een artikel van Van R. over de Spaanse burgeroorlog, zie de bundel In opdracht van de tijd, blz. 288). Ik moge ook verwijzen naar de voortreffelijke Nachruf gewijd aan Van Ravesteyn door E.M. Janssen in BGN, 1970, afl. 3.

Van belang is ook wel de schets van het milieu der revolutionaire studenten van 1918 die schrijfster geeft. Romeins boezemvriend uit Rotterdam al, de natuurkundige H. Kramers, heeft er blijkbaar niet toe behoord, al heeft deze het denken van R. ook in de richting van zijn latere theoretische geschiedenis wel beïnvloed (zie Carillon der tijden, blz. 8). Het lijkt echter onmiskenbaar dat het Hollandse Marxisme van de links sociaal-democratische Tribunisten, die wel de Russische revolutie toejuichten en met Lenin contact onderhielden, maar nooit echt "bolsjewistisch" werden en in 1925 in onvermijdelijke botsing met de Komintern kwamen - vroege verschijningsvorm van de latere conflicten tussen nationaal gericht communisme en stalinisme -, een zeer wezenlijk element in Romeins ontwikkelingsgang gevormd heeft. Voor de meer pragmatisch ingestelde Annie R. geldt dit misschien in mindere mate. Hierop wijzen ook de contacten die R. na het conflict van 1925, waarin hij overigens Wijnkoop c.s. niet volgde, en na zijn eigen roeyment in 1927 met velen uit deze kring bleef onderhouden, bijv. met de ingenieur S.J. Rutgers, wiens leven in Indonesië, Rusland en Nederland een biografie zou verdienen, Tribunist van het eerste uur, man van "onschokbare orthodoxie" (blz. 163), maar die waarschijnlijk in 1937 maar op het nippertje aan de zuiveringen in de S.U. ontsnapte waaraan zovelen ten offer vielen.

"Wij hebben later één droevige ervaring van zijn oneerlijkheid opgedaan", zegt Annie (blz. 175) over de houding van Wijnkoop in 1938, toen hij als gemeenteraadslid in opdracht van zijn partij de kandidatuur van Romein voor het hoogleraarschap aan de stedelijke universiteit afviel. Dit verwijt komt er op neer dat Wijnkoop in 1938 zijn politieke existentie of het weinige wat daarvan nog restte, niet op het spel heeft gezet ten behoeve van Romein, zoals hij dat in 1925 voor Van Ravesteyn had gedaan. Meer hierover zeggen is nauwelijks nodig, al moet ik opmerken de passage op blz. 12 van deel II bedenkelijk te vinden. Wat Wijnkoop

betreft moge ik nog verwijzen naar wat de 93-jarige Van Ravesteyn in 1969 verklaarde over diens terugkeer naar zijn partij in 1930: "hij moest, het was een zielsbehoefte van hem" (Haagse Post, 22 maart 1969). Romein zelf heeft, het is reeds opgemerkt in DCC van 28 april, anno 1945 nog een kleine ervaring van politieke activiteit vertoond kort na de bevrijding en toen zelfs contact onderhouden met Paul de Groot (samen met wie hij in 1927 een stuk ten gunste van Wijnkoop had ondertekend, zie Mededelingenblad Sociaal Historische Studiekring no. 29, blz. 24). Nadat hij zich in 1937/38 duidelijk gedistatieerd had van het gebeurde in de S.U., niet alleen in Groot Nederland, zoals Annie schrijft op blz. 305 van deel I, maar vooral in het tweede supplementdeel van Machten van deze tijd, was er afstand gekomen tussen hem en vele oude geestverwanten, al bleven met enkelen als zijn tijdgenoot, de wiskundige D.J. Struik relaties bestaan. In actuele politieke vraagstukken heeft Romein zich in zijn hoogleraarstijd weinig rechtstreeks meer uitgesproken.

Als student heb ik het echtpaar Romein reeds voor de oorlog leren kennen, ook in het toenmalige Comité van Waakzaamheid. In de jaren 1945-1948 zat ik in de redactie van de Vrije Katheder met Annie R., die op blz. 110 van deel II de opzet van dit orgaan zeer juist karakteriseert (haar oordeel over Wiessing blijve hier buiten beschouwing). In september 1948 belegde de Vrije Katheder te Amersfoort een conferentie over het thema Gemeenschapsbinding en geestelijke vrijheid, die door prof. Pos werd geleid. Het ging er om positie te bepalen in de situatie van de uitgebroken koude oorlog, hetgeen Pos met alle vuur en welsprekendheid hem eigen beproefde, maar helaas schitterde de voornaamste recruit van 1916 (zie boven) door afwezigheid. Als promovendus heb ik in de jaren daarna met Romein, die toen sterk in zijn theoretisch historische concepties opging, veel contact gehad en de enige maal dat ik hem ooit voor de vuist weg heb horen spreken, was bij de promotieplechtigheid in de senaatskamer.

Hoezeer de figuur Romein mij steeds bezig gehouden heeft, moge uit bovenstaande regelen gebleken zijn. Volledigheidshalve zij opgemerkt dat in 1956 na de Russische interventie in Hongarije een verklaring in de pers is verschenen waarin naar twee zijden stelling werd genomen (in de geest van de derde weg) en dat deze mede door het echtpaar Romein was ondertekend (een en ander komt niet voor in de beschouwingen die Annie aan deze episode wijdt op blz. 225 vlg. van deel II).

A.F. Mellink

Nog altijd verkrijgbaar bij de fiscus van Ubbo Emmius, met aanmerkelijke korting:

H. Klompmaker, Handel in de gouden eeuw, fibula (2 ex.).

S. Groenveld, De Prins voor Amsterdam, fibula.

Europese schilderkunst in de middeleeuwen, sesam kunstgeschiedenis.

De kunst van renaissance en barok, sesam kunstgeschiedenis.